

פתח דבר

עֲבָדֵי זְמַן עֲבָדֵי עֲבָדִים הֵם
 עֲבָד אֲדֹנָי הוּא לְבַד חֲפְשֵׁי
 עַל כֵּן בְּבִקְשׁ כָּל אֲנוּשׁ חֲלָקוֹ
 חֲלָקֵי אֲדֹנָי!
 אֲמָרָה נִפְשֵׁי
 (רבי יהודה הלוי)

ברוך הוא ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמנים האלו, להציע לפני בית ישראל את הספר השלישי בחיבור "משנה תורה" להרמב"ם, הלוא הוא ספר זמנים, העוסק במועדים הקבועים בשנה בתוספת ביאור, למען יהיו הכול, קטן וגדול, איש ואישה, בעל לב רחב ובעל לב קצר, ממשמשים בתורת רבנו בכל הודם ותפארתם.

*

ברורה היא החלוקה בין מצוות עשה לבין מצוות לא תעשה: הראשונות מחייבות עשיית אנוש, פעולה, יצירה מכל סוג שהוא; והאחרונות שוללות מונעות את האדם מלעשות דבר מה. מצוות השביתה זרועה פעמים רבות בספר זמנים: בשבת, ביום הכיפורים ובכל יום טוב, מיוחדת היא מבחינה זו. לא רק שיש מצוות לא תעשה "שלא לעשות בו מלאכה" (שמונה ציוויים!), אלא שכנגד כל מצוות לא תעשה יש מצוות עשה אך תמוהה, המצווה לשבות. ונשאלת השאלה: מה טיבה של שביתה זו ואיזו עשייה יש בה? הרי כל כולה היא אי-עשייה.

התורה מצווה אותנו על עוד שביתות שיש בהן כדי ללמדנו על מגמת מצוות השביתה. שתיים מהן בספר זמנים:

אחת היא מצוות עשה להשבית את החמץ, מן הדעת ומן התודעה, מן החשיבה ומן החשיבות, מן הצורך ומן הצריכה: "שִׁיבֹטֶל הַחֶמֶץ מִלְּבֹו וַיִּחְשַׁב אוֹתוֹ כְּעֶפֶר, וַיִּשִׂים בְּלִבּוֹ שְׂאִין בְּרִשּׁוֹתוֹ חֶמֶץ כְּלָל, וְשָׁפַל חֶמֶץ שְׁבִרְשׁוֹתוֹ הֲרִי הוּא כְּעֶפֶר וְכִדְבָר שְׂאִין בּוֹ צֶרֶף כְּלָל"¹.

המצווה השנייה היא מצוות עשה להתענות ביום הכיפורים. וזה לשון הרמב"ם: "מִצְוֹת עֲשֵׂה אַחֲרַת יֵשׁ בְּיוֹם הַכְּפּוּרִים, וְהִיא לְשִׁבֹת בּוֹ מֵאֲכִילָה וְשִׁתְּיָה"². לא רק "שלא לאכול ולשתות בו" (שהיא מצוות לא תעשה אחרת) אלא גם "לשבות", לכטל מן הדעת ביום הקדוש את האכילה והשתייה, כחלק מעינוי הנפש.

המצווה השלישית נמנית עם הלכות שנת השמיטה, החלה אחת בשבע שנים, "לשבות מעבודת האדמה", כלומר להפקיר את הקרקע ואת הפירות.³

השביתה היא אם כן הפסקה פעילה, "לעשות את השבת", הנעשית מזמן לזמן, ומשמעה ביטול תודעתי: להניח, לעזוב, לשמוט ולהפקיר את מקורות השעבוד של חיינו: המלאכה, החמץ, האכילה, השתייה והנכסים. וראי שיש בכל אלו צורך לאדם, אלא שמתוך הנחיצות וההכרח, הוא נמשך אחריהם, ובמאמץ להשיגם, מצרף גם את מה שאין בו צורך, את המיותר. שועה הוא האדם אל צורכי השעה, שדרישותיו של הזמני הופכות בהן לנצחיות, עד שהזמני נחשב נצחי, והנצחי נעשה חולף כזמני. הזמן מתעתע גדול הוא. כמה קשה להסיר את "תענוגי הזמן" מן הלב,⁴ כמה ערמומיים הם "הבלי הזמן ותחבולותיו"⁵, וכמה מפתה לישון את חיינו⁶ ולא לשים על לב את צעדינו. לכן, קבע לנו הקדוש ברוך הוא עתים מזומנות לפנות בהן את הדעת ונחשוב רק כלפי מעלה, מועדים שנתוועד בהם כולנו עם היעד שבחיינו. בשבת נוספה על כל אלה גם שביתת המקום, המחייבת את האדם לקבוע את שביתתו בתחום מסוים, "לקנות שביתתו", ולא לצאת ממנו.

שביתה היא אם כן הזמנה לקנות זמן ומקום. ברוך המקום וברוך מקדש השבת, ישראל והזמנים.

על דרך הביאור, כבר כתבנו בספרים הקודמים, המדע ואהבה, ולכן נסתפק כאן בדברים קצרים.

בכתיבת הביאור עמדה לנגד עינינו מטרתו של הרמב"ם, שיהא הספר מובן לכל אדם. אנו מקווים שיש בביאור לרבינו משום תרומה גם למי שהם תלמידי חכמים. הביאור נסמך על פירושיהם של מפרשיו המקובלים של החיבור, בחינת "קנקן חדש מלא ישן", ובראשם דברי רבנו עצמו בחיבוריו האחרים, ובייחוד פירוש המשנה (מו"ר הרב קאפח זצ"ל בכ"ד ספריו פרץ וסלל דרך זו, האיר עינינו ועיצב דעתנו). ועוד נאספו מגיד משנה וכסף משנה, ר' תנחום הירושלמי, יד פשוטה, הרב צדוק וגם רמב"ם לעם. וכשהמפרשים חלוקים זה על זה בשאלת הבנת פשטם של דברי הרמב"ם, נקטנו את הפירוש הנראה לנו יותר. בשל קוצר היריעה, לא נוכל לפרט כאן את השיקולים שהנחו אותנו בכל פרט. נשמח לקבל מכם הערות לשכלול הפירוש במהדורות הבאות, בעזרת השם.

נעיר כי בהלכות שבת, המתפרסות על פני שלושים פרקים, הלכות רבות שזורות זו בזו, ופעמים רבות מונח מסוים משמש בהלכה מסוימת לפני שהגדיר אותו רבנו. כדי שיוכל הקורא להשוות בין הלכות שיש להן עניין

- ¹ חמץ ומצה ב,ב.
² שביתת עשור א,ב.
³ שמיטה ויובל ד,כד.
⁴ תלמוד תורה ג,ט.
⁵ יסודי התורה ז,א; תשובה ג,ד וכן ט,א; מזוזה ו,יג.
⁶ תשובה ג,ד; מזוזה ו,יג; תעניות א,יב; אבל יג,יב.

משותף, כגון ענישת העובר על איסור מלאכה מן התורה בשבת לעומת העובר על איסור שבות מחכמים, ראינו צורך לציין את ההפניות בין הלכות שבת עצמן, ובכך לגשר בין ההלכות ולצרפן זו לזו.

* שלמי תודה *

בראשית דבריי אודה לה' אלוהיי אשר "יומם יצווה חסדו, ובלילה שירו עמי, תפילה לאל חיי". שלמי התודה פוצלו וחלקם השני נמצא בפתח דבר לחלק ב.

מהדורה זו לא הייתה יוצאת לאור לולא עזרתם של אנשים רבים שפעלו לכבוד האל ברוך הוא בלבד ושלא על מנת לקבל פרס. בכורת התורה לד"ר יחיאל קארה הי"ו, חוקר בכיר באקדמיה ללשון העברית, אשר יגע על מלאכת הניקוד הקשה ואף הגיה וערך את לשון הביאור. הלל גרשוני הי"ו, עמס עמי בכל נוסח הספר משנה תורה, ואף הגיה חטיבות רבות של הלכות. עורכי משנה אלו עשו מלאכתם בהתנדבות מלאה, בטוב טעם ודעת, בדבקות ובחריצות, כשרוח השם מפעמתם. עוד תלמידי חכמים ותלמידים רבים סייעו בעדי והגיהו הלכות רבות, כולם באו על הברכה בכרך השני של זמנים. ר' אריה יואלי ערך את מפתח הלכות שבת בטוב דעתו ובנסיונו העשיר. פרופ' זהר עמר יעץ לנו עצות מחכימות בזיהוי הצמחים הנזכרים במשנת הרמב"ם. ניסיונו הרב ואדיבותו היו לנו לעזר רב. תודה לגב' הילה בירן על רעיון לבה הנפלא בעיצוב המיוחד של כריכת הספר ולמר יצחק וייספיש על מאמציו בהפקת הספר. ואסיים בשבח אכסניה של תורה, ישיבת "אור וישועה", בראשות מו"ר הרב אליהו רחמים זייני, שנטלה על עצמה להפיץ את משנת הרמב"ם, אשר יחד עם דוד לוי, ישי בוצחק ושמעון פיטוסי מכלכלים את צעדיה בשום שכל. כולם עשו את מלאכתם בהתנדבות שלא על מנת לקבל פרס. תהא משכורת כולם שלמה מעם השם אלוהי ישראל. ברכת התורה תהא שלוחה להם בכל אשר יפנו וזכות הנשר הגדול תהא חופפת עליהם ועל בניהם.

ואחרונים חביבים, הלוא הם בני ביתי. יברך השם את נוות ביתי, ישמרה צור, המלווה את עבודתי הקשה במפעל זה, ואת ילדינו היקרים. יהי רצון שנהיה אנחנו וצאצאינו כולנו אוהבי השם ולומדי תורתו לשמה.